

СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЙ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПОГЛЯДАХ ПЕТРА МОГИЛИ

Статтю присвячено дослідженню зародження ідей прав людини у вченнях діячів КМА часів становлення (поч. XVII ст.)

Історія української правової думки – це феномен, даний у просторі і часі, у зв'язках з іншими подібними суспільними явищами, і досліджувати правові традиції України потрібно саме такими, якими вони є. Наша історико-правова спадщина багата постатями відомих у світі мислителів, діячів Києво-Могилянської академії, які стояли біля джерел гуманістичної культури прав і свобод людини.

Зародження ідей прав людини у філософсько-правовій думці України можна, без сумніву, починати від часів становлення Києво-Могилянської академії – інтелектуального осередку освіченості української нації, передових ідей, освіти, науки. Мета цього дослідження – з'ясувати погляди діячів Києво-Могилянської академії на права людини, простежити джерела цих ідей у їхніх працях.

Ува про цінність індивіда, про важливість права та заснованого на ньому порядку, що забезпечує свободу особистості, породжена, як відомо, гуманістичною культурою, притаманною європейській цивілізації. Невід'ємною складовою цієї цивілізації стала Київська академія початку XVII ст., де, поряд із викладанням курсів філософії, риторики, богослов'я, впроваджувались ідеї цінності людини, її право на свободу та формальну рівність, – право, яке забезпечує людині гуманне ставлення до неї з боку влади, суспільства, що є характерним, передусім, для європейської цивілізації.

На нашу думку, розгляд становлення початків правової думки щодо ідей прав людини слід почати із засновника академії Петра Могили – постаті феноменальної у філософсько-правовій спадщині України, невіддільної від європейської цивілізації початку XVII ст. Звернення до діяльності П. Могили є потребою повернення сучасної історико-правової думки до духовних висот українського Середньовіччя: «Феномен особистості Петра Могили можливо найкраще прочитувати саме сьогодні, адже при всій вазі його авторитету (духовного й світського) був сам Могила часто неясним, не до кінця зрозумілим, а то й чужим у високих своїх прагненнях навіть багатьом мудрим своїм сучасникам та деяким нащадкам» [2, 165].

© Ткаченко В. М., 2009

У полемічних, теолого-філософських творах Петро Могила обстоював ідею верховенства у суспільстві духовної влади православної церкви, що об'єктивно сприяло вмотивуванню незалежного від влади Папи Римського і польського короля існування Української православної церкви та збереження ідентичності українського народу. Інша позиція – в умовах, коли Україна не мала своєї державності, – означала б визнання легітимності влади польської корони на українських землях. Петро Могила вважав головним для світської влади благо людей, а домінантою його гуманістичного кругозору була ідея людини, цінність якої визначалася не знатністю походження чи багатством, а її індивідуальною особистою відвагою, доблестю, благородством, великим творчим потенціалом обдарованих людей, створення навколо них буквально релігійного поклоніння. Акцентуючи увагу на добрих справах, утілених у земне життя талановитою, творчою особистістю, П.Могила усвідомлював самоцінність духовної спільності, яка б об'єднувала людей різних станів, статків і походження.

Погляди мислителя були скеровані на те, що верховна влада має діяти в трьох напрямках: політичному, світському і духовному.

Закон відповідно до П.Могили – це дар Божий, який потрібно берегти. Закони мислитель поділяв на природні, людські та божественні. Людські, де мають утілюватися приписи природних законів, обов'язкові для всіх, зокрема і для правителя. Ідеальним правителем П. Могила вважав православного, що одержує владу від Бога та відповідальний перед ним. Правитель повинен бути носієм політичних і морально-духовних функцій, уособлювати чесність, правдивість, справедливість, піклуватися про благо підданих. Розвиваючи платонівську концепцію «філософа на троні», П.Могила мріє про той час, «егда или философи царствовать будут, или царие философствовать», сила яких ґрунтуватиметься не на насильстві, а на розумі, освіченості, законі [3, 89].

Київський митрополит був одним з перших українських мислителів, котрі, «послугуючись здобутками світової культури, почали розробляти й вивчати поняття совісті» [4, 231]. Саме як

«природний закон» совість спрямовує душу до добра, протриває злій волі людини, радить людині, що вона повинна чинити й що не повинна, засуджує її, якщо вона робить щось погане. Толерантність і свободу совісті П. Могила обстоював упродовж всього свого життя. Поняття совісті в тогочасній свідомості й моральних ученнях гуманістів було пов'язане з емансипацією індивіда, збагаченням його духовного світу. У цьому процесі використовувалися й ідеї раннього християнства. П. Могила звертав пильну увагу на проблему совісті у контексті процесів людського самопізнання. «Адже вона нагадує людині про те, що відповідає її природі як певної особистості, і як треба поводитися, тобто про те, що повинно бути. Вчення про совість – це наука про належне, тобто про обов'язковість, про те, що повинно бути відповідно до даного Богом природного закону, який за часів Могили сприймався як такий, що належить внутрішньому Я особистості й роду людському загалом» [4, с. 232]. Петро Могила розглядає совість як актуалізацію природного закону, як шабель самопізнання, необхідний для очищення душі та її спасіння. Вона є немовби осередком, що поєднує сенс життя людини, її моральність та раціональність. Водночас совість – це сторож, що охороняє людину від збочень на шляху піднесення до Бога.

Опираючись на ідеї важливості втілення гуманістичних та демократичних принципів християнства (рівність перед Богом, справедливість, свобода, братерство), Петро Могила у своїх численних філософсько-полемічних творах намагався вирішити проблеми співвідношення релігії і світського життя, влади духовної і світської, їхнього впливу на суспільну свідомість. Людина у християнському світі вже не залишена сам-насам із силами природи, вона відчуває опіку Бога-Отця і Бога-Сина і завжди може розраховувати на Божу любов, ласку, розуміння. Таке відчуття зумовлювало духовну працю над собою, людина відчувала себе особистістю, котра повинна духовно зростати, вдосконалювати свій духовний світ і розум як Божий дар, примножувати добрі справи на славу Бога.

Християнське вчення, по своїй суті, було звернено до вільного волевиявлення людини, відкривало їй шляхи до вдосконалення, усвідом-

лення значення свого вибору. Ідея свободи та відносної індивідуалізації людини в християнській релігії заклала основи вчень про права людини. Висока оцінка людського розуму – дуже важливий момент у характеристиці людини, котра стає кращою, добрішою, гуманнішою. Ця оцінка вселяє віру у свої сили, а це, на думку мислителя, сприятиме вдосконаленню всього суспільства. У моральних настановах Петра Могили чимдалі виразніше віддається пріоритет активному, громадянському життю, звучить чіткий мотив, що лише активне, діяльне життя може дарувати людині щастя.

Людина постає як вища у своїй реалізації особистість і «починає розуміти обмеженість відносин між нею та суспільством й усвідомлювати необхідність їх заміни іншими відносинами, що могли б врахувати веління природи й розуму людини, уособленням яких повинні стати держава, правитель, закон» [1, 66]. Християнський світогляд спричинився до нового розуміння людини й її призначення. У свідомості українського суспільства поч. XVII ст. вкорінилися цінності вільного розвитку, людської гідності, поваги до особистості, демократичних принципів рівноправ'я та співжиття. У виборі людиною соціальних зв'язків велике значення надавалося міжособистісним стосункам, трансперсональній взаємодії. На початку XVII ст., в українській духовній культурі, філософсько-правовій думці почало формуватися нове розуміння людини та її призначення на Землі – людини активної, творчої, людини-громадянина, свідомої свого обов'язку перед рідними землею і народом.

На тлі тих соціально-економічних, духовно-культурних процесів, з якими пов'язана ціла епоха всесвітньої історії – Ренесансу та Відродження, а з діяльністю Петра Могили – епоха українського Ренесансу, – ідея людини, звернення до людського життя, обстоювання гідності людської особистості, ствердження принципів рівності, братства, справедливості – є періодом зародження та становлення ідей прав людини. І хоча розуміння цих принципів мало теологічне забарвлення, бо наголошувалась, наприклад, Опікуном, – це сприяло розвитку ідей рівності та прав людини у цьогосвітньому житті.

1. Гуренко М. М. Зародження та становлення ідей гарантій прав і свобод людини і громадянина у ліберальній теоретико-правовій думці. Монографія / М. М. Гуренко. – К. : 2000. – 167 с.
2. Ямчук П. М. Християнський консерватизм: дух, епоха, людина : Монографія. / П. М. Ямчук. – Одеса : ОІВС, 2001. – 320 с.

3. Історія вчень про державу і право. – Харків : Право, 2008 – 240 с.
4. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. / В. М. Нічик. – К. : Український центр духовної культури, 1997. – 328 с.

Tkachenko V. M.

THE FORMATION OF THE IDEAS ABOUT THE HUMAN RIGHTS IN THE SIGHTS OF PETRO MOGYLA

The article is dedicated to the investigation of the origin of human rights' ideas in the doctrines of figures of KMA in the times of its becoming.